Secretomania în praxisul negustorilor medievali: paradigma greacă (I)

Loredana DASCĂL*

Keywords: *mercantile secretiveness*; *mercantile virtues & emotions*; *"Greek" (Aromanian) Trading Houses*; *secret messages – contexts – names – realia*; *„economy of secrets"*; *Arcana Artis*; *secret correspondence & accounting books*

I. Virtuți și emoții mercantile: *fides*, *captatio fidei*, confidențialitate

Banul a fost dintotdeauna un obiect de valoare care a trebuit să fie ascuns. Numărat și depozitat cu discreție, oferit cu precauție (ofranda în bani s-a numit *discretio*), ambalat în siguranță, banul și punga ori portofelul au produs mereu gesturi și fapte care rămân între cele mai tainice. Banii au putut fi „murdari", „spălați", „curați" sau „albi", „morți", „gheață" sau „lichizi", iar afacerile: „cinstite" sau „necurate". Luca Pacioli diversifică gama calificativelor banilor, care sunt „boni", dacă provin de la persoane bune, și „tristi", cei de la persoanele necinstite (Pacioli 1523, *apud* Rusu 1981: 104, 179), ori, dacă arta negustoriei nu este practicată cu pricepere, ei devin muște („chi fa mercantia e non cognosca li soi denari doventan mosca", *ibidem*: 66, 139). Banul poate fi luat, deci, în posesie cu toate simțurile, până și cu cele gustative dătătoare de dependență:

> il denaro di sua natura e boccon dolce, et comme l'huomo l'ha nelle manni gli da tanta suavita nell'animo, che no mai vorrebbe mai privarsi d'esso (Cotrugli 1573: 23v.).

O astfel de viziune animă, așadar, lumea mercantilă medievală, nutrită din logosul ecleziastic și stăpânită de superstiții și neliniști obsesive.

Îmbinarea verigilor unui lung șir de virtuți/ valori/ însușiri – distribuite pe două paliere ale moralității: etica (socioprofesională) și afectivitatea (socioumană) – permite deschiderea veritabilului laborator al moralității mercantile „grecești" (*videlicet* aromânești). Abordarea arhivelor comerciale „grecești" ca depozitar aretologic (Dascăl 2016) este unul dintre beneficiile opticii retorice, construite prin

* Arhivele Naționale ale României, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale, București, România (lori_marian@yahoo.com).

Această lucrare a fost parțial prezentată cu același titlu la conferința națională „Mărfuri, bani și lefuri. Istoria prețurilor și determinanții valorilor de schimb în Țările Române, secolele XV-XIX", București, 7-8 mai 2015, Universitatea din București (Facultatea de Istorie) – Academia Română (Filiala Iași, Institutul de Arheologie) și se datorează sprijinului financiar obținut prin proiectul „Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate", POSDRU/159/1.5/S/133652, finanțat prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013.

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

confruntarea seriilor de enunțuri formale, stereotipizate, cu cele spontane, subiectiv-emoționale. Ambele categorii sunt productive în formule și devieri expresive de efect retoric, ilustrând modul de verbalizare atât a convențiilor asumate comportamental și stilistic-scriptural (prin formulele de adresare, de salut, de introducere și de încheiere, prin urări, îndemnuri), cât și a impulsurilor emoționale (declarate prin rugăminți, încurajări, disperări, izbucniri nervoase): stereotipiile verbale traduc cutume, obsesii, ticuri, mișcări persuasive, insistențe, satisfacții, pe când devierile deconspiră neliniști, spaime și tensiuni convertite în invocații divine, lamentații, imprecații, istorisiri, locvacitate.

Dintre virtuțile și valorile decantate în demersul precedent (*ibidem*), unele intră în sfera de cuprindere a confidențialității și credibilizării comerciale: (ἡ) *πίστης* (credința/ încrederea, *fides*)/(ἡ) *πιστοσύνη* (credibilitatea/ fidelitatea); (ἡ) *τιμή* (cinstea); (ἡ) *σύστασις* (susținerea/ sprijinul); (ἡ) *χρηστότης* (onestitatea/ probitatea/ loialitatea); (ἡ) *φροντίς* (grija/ preocuparea); (ἡ) *φρόνησις* (prudența/ înțelepciunea/ circumspecția); (ἡ) *εἰλικρίνεια* (sinceritatea); (ἡ) *ἐπιμέλεια* (zelul/ asiduitatea/ preocuparea); (ἡ) *προθυμία* (promptitudinea/ bunăvoința/ zelul); (ἡ) *ὀρθότης* (corectitudinea/ justețea); (ἡ) *ρέγουλα* (regula/ regularizarea); (ἡ) *τάξις καί* (ὁ) *νόμος* (rânduiala și legea); (ἡ) *ἀσφάλεια* (siguranța/ securitatea); (ἡ) *φήμη* (renumele/ reputația); (ἡ) *σταθερότης* (constanța/ stabilitatea/ consecvența); (ὁ) *σεβασμός*/(τό) *σέβας* (respectul/ deferența); (ἡ) *τύχη* (norocul/ soarta/ reușita); (τό) *μυστικόν* (secretul/ confidențialitatea/ complicitatea). Ethosul negativ conturat în imprecații (trădarea, înșelătoria, duplicitatea, necinstea, minciuna, lipsa de solicitudine, de solidaritate și de autocontrol, trufia, intoleranța, complicitatea, indiscreția) se vădește a fi guvernat tocmai de anti-virtutea ce subminează valorile încrederii: (ἡ) *δυσπιστία*, asociată cu lipsa banilor și sărăcia („ἄκρα αναργυρία δυσπιστία καὶ ἀθλιώτης”, CNGS IV/573).

Pe de altă parte, lamentațiile și alte categorii de analiză a retoricii – precum formulele *captatio fidei*, în al căror arsenal intră și enunțurile de echilibrare psihică (e.g. „καί ἀμεριμνήσετε”, „μείνετε ἴσυχος”), susținute prin îndemnul „πιστεύσατε μοι” (‘credeți-mă’, v. Dascăl 2013: 136, 158, 163) – pun în lumină o paletă de emoții-virtuți pozitive care gravitează în jurul încrederii/ credibilității/ confidențialității: (ἡ) *ἡσυχία* (liniștea/ calmul), (ἡ) *ἀμεριμνησία* (seninătatea/ liniștea), (ἡ) *ἀμέλεια* (relaxarea/ lipsa de griji). Reversul se manifestă în sincopele psihoemoționale: neîncrederea, ezitarea, îndoiala, impacienta, neliniștea, anxietatea, angoasa, febrilitatea, dezamăgirea, tristețea copleșitoare, disperarea, fatalismul, pesimismul, tragismul; un negustor chiar vorbește de „tragedia banilor” săi: „ἐμαθον ὁλα την τραγωδίαν τῶν ἄσπρων μου, καί εἰς ὅλα πταίω ἐγώ” (‘am aflat de toată tragedia banilor mei, și în toate vinovat sunt eu’, CNGS III/106).

Virtuțile și valorile, mai cu seamă cele afective, laolaltă cu ethosul negativ care le corespunde, permit, așadar, mutarea obiectivului asupra emoțiilor acestei umanități, ce poate fi aprofundată prin prisma istoriei emoțiilor individuale și colective: trecând de reperele sociabilității practice profesionale, comunitatea negustorilor „greci” poate deveni una emoțională și se poate reconfigura cultural, iar abordarea patrimoniului ei arhivistic deschide perspectivele cele mai vaste. Arhivele comerciale se pot converti în veritabile „archives of feelings” și, cum sentimentele negustorilor se leagă în primul rând de creșterea și protejarea avutului în fața

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

riscurilor în afaceri, gesturile lor de tăinuire se extind în mai toate ariile de manifestare: comunicare, act scriptural, arhivologie (coordonatele definitorii ale praxisului mercantil investigabil în condițiile distanțării temporale), prefigurând, ca rezultat, dezvăluirea profilului psihopatologic al negustorului „grec". Prin cantitatea de documente păstrate datorită fondării caselor comerciale „grecești" în spațiul eurobalcanic, el este cel care permite conturarea unei râvnite paradigme.

II. Codificarea comunicării

II.1. Mesaje și contexte: spionaj economic și politic, *Arcana Artis*, afaceri mari, bani, călătorii, caracterizări și recomandări, operațiuni de creditare, procese, „economia secretelor"

O sumă de condiții socioeconomice reconstituie contextul de ansamblu al codificării ce grevează arhivele comerciale. La confidențialitate obligau: frecventa pierdere ori rătăcire a scrisorilor (din cauza nesiguranței transportului, aflat la voia intemperiilor, a defectării diligențelor, a epuizării cailor, a capriciilor curierilor nemulțumiți sau insuficient motivați, care își abandonau încărcăturile, a actelor de banditism), practica ascunsă a încălcării restricțiilor și prohibițiilor economice (comerțul ilicit), interceptarea corespondenței de către concurență. Spionajul economic ori politic și operațiunile de descindere și de recuperare în forță a creanțelor erau constante ale afacerilor, revelate episodic mai cu seamă în mediul negustoresc aromânesc. Spre exemplu, i se relatează Casei Comerciale „Manicati Safranu Fiii și Nepotul" „διά τήν ὀργήν" lui Filipescu, dus în „Σουργουνλούκη" pentru „σπιονλίκια", la fel ca Mile Radovici, „care a căzut în asemenea urgie, și Domnul să păzească pe orice domn de asemenea urgie" (CNGS IV/549, v. Dascăl 2013: 114, 195, 205); Ioan Adami, grămăticul Companiei Negustorilor Greci din Sibiu, îl anunță pe proestos despre o situație de scurgere de informații și cere să se strângă toți negustorii afectați ca „să pună suflet toți și să facă un blestem pe spioni": „τέλος πάντων καί αὐτό ἄς γένῃ νά βάλλεται τόν πνευματικόν καί ὅλοι σας νά κάμνεται ἕναν ἀναθεμα στούς σπιούνους" ('în fine și asta să se facă: să puneți suflet și toți să faceți un blestem pe spioni', CNGS I/66). O anumită apetență pentru misiunile de spionaj care serveau naționalismului sau intereselor comerciale i-a stimulat pe negustorii aromâni spre multilingvism și multiculturalitate, dimensiuni care dictează pronunțat comutările între codurile etnolingvistice atestate în documentele din arhivele comerciale:

> Intrarea Grecilor în țară și umblarea lor liberă prin toate locurile o am văzut și o am judecat totdeauna ca primejdioasă [...]. Deoarece însă stricăciunile trecute au căzut asupra țării noastre mai cu samă din pricina că neguțători din nații străine au venit aci și umblând cu neguțătorie au ispitit (spionat) precum Grecii, Valahii, Turcii, Dalmații, Armenii și alții din alte nații ca acestea [...] (Lupaș 1926: 537–539);

> Uneori ei (aromânii) îndeplineau în contul Statului unde trăiau misiuni de încredere. Astfel, între altele, judele grec din Sâtmar, sub luare de jurământ, s'a obligat cum că membrii companiei, dealtminterea supuși turci, vor informa autoritățile austriace „despre tot ce vor fi văzut sau auzit în Turcia" (Popovici 1934: 54, n.n.);

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

> [...] guvernatorul Haller, în Maiu 1739, atrage din nou atenția Magistratului din Sibiu [...] ca Grecii, Românii, Armenii și Evreii, cari vin din țările vecine și vagabondează cu mărfuri prin sate, să fie ținuți sub severă supraveghere, deoarece și în timpul războiului recent au stat în strânsă legătură cu păgânii, fiind spionii Turcilor (Moga 1938a: 160, *idem* 1938b: 640-656).

Șicanele politico-economice fac ca până și negustorii legați de lungi prietenii sau de grade de rudenie să cadă pradă unor „φιτίλια" ('fitiluri'/ 'intrigi', CNGS III/31), „σερετιλίκια" ('șiretlicuri') sau „πανουργίαι" ('urzeli'). În aceste circumstanțe, nu este deloc deplasată cultivarea exclusivității de grup, coordonată pe nivelurile: administrativ-juridic (prin regulamentele interne și consuetudinile deontologice asumate în cadrul grupului) și sociocultural (prin autoprotecția dobândită la invocarea statutului de *ὁμογενής*: „de același neam", „cu aceeași origine"). Atitudinea de excludere are funcție defensivă – în cazul modelelor epistolare cu pasaje ermetizate pentru restricționarea accesului în eventualitatea interceptării informațiilor despre practici comerciale ilicite sau despre episoade conspirative –, ori expresivă – atunci când comunicarea intenționează consolidarea relațiilor, captarea bunăvoinței, destinderea emoțională, stabilirea fondului informal al solidarității individuale și de grup.

Trecând prin ermetizări justificate de intenția menținerii exclusivității de grup, comunicarea negustorilor „greci" se poate codifica prin efectele argotice ale limbajului special. O formă de limbaj special în inventarul terminologic al negustorimii sibiene (categorie care reliefează nucleul mercantil cu dinamică centrifugă în evoluția comerțului românesc medieval și premodern) o generează lexicul profesional tradițional, în stocul căruia intră termeni dialectali, populari și tehnici asimilați prin contact direct cu sursa lingvistică de proveniență (exemple în Dascăl 2013: 61–62, 187–222). Aceștia nu criptează sincronic, ci doar opacizează expresiv mesajele, iar criptarea se produce mai degrabă din perspectiva receptorului distanțat temporal. De regulă, materialul lexical argotic este preluat din registre și variante dialectale greu penetrabile, din aromână, română sau din alte idiomuri străine de limba greacă (v. eșantioanele aloglote în Dascăl 2013: 187–222; cf. Liata 2006: 307–308). Codificarea totală a conținuturilor este însă explicită și voluntară, deopotrivă sincronic și diacronic, atunci când emitenții recurg la inserții criptice din codurile de procedură secretă ale branșelor negustorești și meșteșugărești. Despre aromâni pomenește Anastase Hâciu, referindu-se la comunitatea medicilor empirici „caloiatri" din târgul Lyaskovo din Zagor, specializată în practicarea tradițională a medicinei (Hâciu 1936: 67–68, 118, cf. Asimakis 2014: s.v. „Lyaskovo"); aceștia, „Ca să-și dea importanță și să nu fie înțeleși de profani, se serveau de un jargon special, alcătuit de ei"[1]. La rândul lui, Theodor Capidan observă fenomenul: „În Epir se întâlnesc și azi localități lipsite de elementul românesc, în care limba secretă a meseriașilor greci se alcătuește numai din cuvinte aromânești. Ele reprezintă resturi din graiul Aromânilor desnaționalizați în massa greacă" (Capidan 1932: 14, nota 2). Ca produs al „economiei secretelor", concept emanat în epoca secretomaniei (secolele al XV-lea – al XVIII-lea), *Arcana Artis* a amprentat nu numai breslele

[1] Completează, cu trimiteri bibliografice, că și brutarii, hangiii și medicii din Bitolia și Muloviște au întrebuințat jargoane-coduri nuanțate argotic (*ibidem*: 68, nota 2).

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

medievale, ci și categoriile negustorești convinse că orice abilitate ori cunoaștere se ține secretă, pentru a înmagazina fascinație și succes. Ținându-se cont că materia secretomaniei medievale s-a format și a căpătat structură epistemologică la Veneția, unde funcționau veritabili *professori de' secreti* (unii dintre ei fiind comercianți de mărfuri de lux și de piese sau antichități misterioase, Jütte 2015: 5–6) și că la Napoli luase naștere și *Academia de' Secreti*, mirajul secretelor era imposibil să nu atingă cea mai activă și numeroasă branșă a Italiei, anume negustorimea eterogenă și cu durabile ramificații eurobalcanice. Negustorii evrei de bovine aveau argou propriu și limbaj secret în epoca modernă timpurie, iar relațiile de afaceri în domeniul bijuteriilor din pietre și metale prețioase erau și ele secrete (*ibidem*: 27–28). Secretomania contaminase tehnologiile, ingineritul, mineritul, medicina, farmaceutica, iar casele comerciale „grecești" trasate documentar în ținuturile românești s-au implicat temerar în unele dintre aceste domenii, în care inovațiile le-ar fi extins aria activităților economice și le-ar fi sporit profitul (v. întreprinderile industriale ale Casei Comerciale „Ioan Hagi Moscu și Ștefan I. Moscu", Limona 2016: 379–389).

De asemenea, stilul „messiness", tributar parțial exprimării libere în interiorul grupului, parțial comutării voite, orientate spre menținerea exclusivității de grup, este o etapă de ermetizare, și el nu face decât să reproducă la o redusă scară grafocentrică zarva agorei comerciale (v. Dascăl 2013: 48–49).

În privința contextelor în care ocură secvențe sau chiar documente întregi enigmatic-ermetice – Natalia Trandafirescu inserează în rezumate avertismente cum că „pasaje întregi sunt scrise aluziv, cu denumiri fictive pentru persoanele și situațiile menționate; acestea nu au fost în totalitate descifrate" (Trandafirescu 2507, CI/112) –, parcurgând inventarele se pot stabili situațiile speciale ce stimulează reflexele de codificare ale corespondenților. Într-o ierarhie descendentă, cele mai prolifice în nuanțe impenetrabile sunt documentele ori pasajele care prezintă climatul politic și evenimentele istorice naționale sau internaționale, animate de zvonuri și minciuni și de reverberații capabile să influențeze demersurile și litigiile pentru afaceri majore (*eadem* 2506, XXXII/120). De pildă, Ștefan Jivcovici îl roagă din Iași pe Hagi Ianuș Consta Petru, la Craiova, „să-i scrie ce se mai aude de dincolo despre verzi, căci nu are vești de multă vreme din patrie"[2]. Strâns împletite cu strategiile financiare ale negustorilor corespondenți, evenimentele istorico-politice colective ori individuale pun presiune pe integritatea vieții, a afacerilor și a corespondenței lor – așa cum fac, de pildă, surghiunul și ciuma –, pe șansele de recuperare a creditelor. Costache Bălăceanu este trimis în toiul nopții în surghiun la Kastoria, iar Gligorașcu Ghica este trimis la moșia sa, „dar nu se știe dacă n-au să-l târască și pe el dincolo de Dunăre" (*ibidem*: XXXIV/28), orașele și satele se golesc, scrisorile se afumă, construirea unei biserici stârnește competiția pentru arendarea moșiilor (*ibidem*: XXXVI/42), iar întrecerile pentru acordarea profitabilă de credite clientelei influente la nivel înalt sunt permanente (*ibidem*: XXXVIII/18,

[2] Nota traducătoarei indică eronat patria drept Serbia, însă sesizează „exprimarea voalată, metaforică" și menționează că „nu se știe la ce evenimente face aluzie emitentul" în luna mai din 1813 (*ibidem* XXXIII/22). „Patria" la care se raportează negustorii atunci când nu utilizează un horonim este invariabil Ellada.

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

XXXIII/106). Predispusă la confidențialitate, onorarea unei comenzi importante făcute de o persoană cu mare trecere atrage și ea tonul conspirativ (*eadem* 2464, LXXV/24).

În contextul plănuirii afacerilor mari, o participare la mezatul pentru vinărici se urzește din umbră: trebuie ca o rudă prin alianță să figureze cu numele și să se asocieze cu alții, „dar fără să știe nimeni", apoi expeditorul dă asigurări că „vor mai vorbi când va veni el acolo" (*eadem* 2506, XXXIV/95). Același emitent ar aborda un nou negoț convenabil de arendare a vămilor, dar destinatarul „să nu discute cu nimeni despre această afacere pe care o proiectează (pasaje cu exprimare cripto: marinos, Marea Țară – Turcia?, alte cuvinte inventate de corespondenți, imposibil de descifrat)" (*ibidem*: XXXVII/70). În genere, Astrino Consta Petru scrie în cod secret atât dintr-un imbold patologic, specific lui în mai toate scrisorile pe care i le trimite fratelui Hagi Ianuș, cât și în virtutea deselor trimiteri pe care le face obsesiv la intervențiile personajelor din rețeaua sa de influență pentru dobândirea dregătoriei de serdar; actul lui scriptural ilustrează în egală măsură stilul „messiness", prin aglomerarea de subiecte și salturile de la unul la altul, prin argoul prodigios, cacografii, *scriptio continua*, particularități grafice stranii și inconsecvente, toate aceste trăsături dând o notă incomprehensibilă scrisorilor lui. Negustorii criptează informațiile pe care și le transmit atunci când au de gând să pună mâna pe o afacere grandioasă (cum este bogăția unui dregător răposat; Astrino Consta Petru îi cere sfatul fratelui său, Hagi Ianuș Consta Petru, „dar să țină totul în secret", în original: „και περι τουτο ναχο αδελφικην της αποκρισην και ασηνε μιστικον οτι ειμπορι να μην γενι", 'și despre asta să am răspunsul vostru frățesc și să fie secret pentru că poate să nu se întâmple', CC CP XXXII/130, v. *infra*, Fig. 1), atunci când pun la cale mijloace de constrângere pentru colectarea debitelor (Trandafirescu 2506, XXXV/72), sau atunci când discută despre razii și incendieri haiducești ziua în amiaza mare pe toate drumurile și când toată lumea este înspăimântată (*ibidem*: XXXIV/72), ori pur și simplu adoptă un argou al atașamentului față de bani ca motor universal („patera", *eadem* 2507, XCI/112, *passim*).

Banii și toate întreprinderile negustorești care îi pun în mișcare creează atmosfera obscură, iar efectul acustic-vizual este acela de șușoteală conspirativă în jurul grămezilor enorme de galbeni – așa cum destăinuie istoria a se fi prezentat averile colosale ale aromânilor. Banii acordați în dar sunt și ei un mijloc de comunicare simbolică sociopolitică, interpretabilă ca transfer de favoruri materiale pentru serviciile urmărite și pretându-se, deci, secretomaniei; în jurul lor se țes ritualuri ale puterii ce îi convertesc în instrumente ale reprezentării sinelui mercantil. În seria contextelor productive în suspansuri paleografice cauzate de ermetizare intră documentele și pasajele care expun gestualitatea ofrandelor bănești sau în natură (mita, *discretio*, cf. Dascăl 2013: 159–161). Istoricul bacșișurilor („beveraggi", „benvestite", „mance", „bonemani", Pacioli 1523, *apud* Rusu 1981: 136, 205) și al darurilor și cadourilor („doni e presenti", *ibidem*: 137), însuși faptul că „se obișnuiește să se dea un bacșiș pentru a fi bine servit" („el servire sempre e buono, e anche s'usa dar suo beveragio per esser servito", *ibidem*: 155, 221) merge în urmă cu multe secole și a fost deci legiferat în primul tratat de contabilitate. Dacă acest gen de atenții era firesc și chiar demn de consemnat în scriptele contabile, mituirea pentru înlesniri și mari hatâruri răspândește în practicile caselor comerciale aromânești o ambianță conspirativă.

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

Spre exemplu, Nicolae Consta Petru din București îi comunică lui Hagi Ianuș Consta Petru, la Craiova, că

> Gh. Caraianopol vrea să știe câți bani oferea de obicei Hagi Ianuș la diferite persoane pentru a obține un astfel de contract, ca să știe și el cât să ofere de data aceasta; bineînțeles că nu trebuie să știe nimeni acest lucru;

mai mult:

> De urgență să trimită scrisoarea pentru Polihronie; să-i scrie cifrat, în așa fel ca să nu mai înțeleagă nimeni ce scrie, „pentru că până și apele mai dorm, dușmanii însă nu" (Trandafirescu 2507)

(în original: „ο παρταλις με καθε ανθροπον να μην γραφη ανηχτα διο τι τα νερα κοιμουνται και οι εχθροι δεν κοιμοὺνται", 'Partalis prin oricare om să nu scrie deschis, fiindcă apele dorm, dar dușmanii nu dorm', Cc CP XCIII/175, v. *infra*, Fig. 2). Cu nimic mai prejos, „Paharnicul Dinu a intervenit pentru fiul lui Anania și i-a comunicat cu ce sumă de bani să aranjeze. Bestu va rămâne acolo până în noiembrie" (Trandafirescu 2373, LXVI/13); tot

> Paharnicul Dinu s-a întâlnit cu prietenul și acesta i-a spus în legătură cu fiul lui Anania că va reuși numai dacă dă 4000 de „hines patera" și cu alte cheltuieli mai mici, să acționeze, dar să nu afle Antița nimic (*eadem* 2380, LXV/181).

În același fond există o

> Scrisoare de la Nicolae Consta Petru, din București, către Hagi Ianuș, la Craiova, pe care îl anunță că și-a terminat treburile și a făcut rost de actele necesare, cu care se va prezenta la Zuca (rusul) cel mare, împreună cu Nicolopol, oferindu-i și un peșcheș; a luat legătura și cu fiul lui Ica (serdarul). La Rusciuc s-a întâlnit cu Cuciuc Dimu, căruia i-a relatat că a vândut măgarii la Târnovo și a cumpărat două turme de berbeci pe care i-a trimis la Constantinopol (*eadem* 2481, LXXXII/122, n.trad.).

În legătură cu acest document, paleograful glosează:

> Se pare că această călătorie a emitentului, sub pretextul negoțului, ascunde îndeplinirea altor obiective de altă natură, altfel nu s-ar fi exprimat cifrat. Toată scrisoarea este cu cifru [...]; ca titlu este: „Partalis (adică Hagi Ianuș), citește scrisoarea, apoi să o distrugi"

(în original: „παρτὰλις διαβα σου τάς του σκις το ευθής", 'Partalis, citește cele din ea, rupe-o imediat', Cc CP LXXXII/122, v. *infra*, Fig. 3).

Referitor la bani și afaceri și la prezumtive acțiuni de compromitere a lor, un negustor îl îndeamnă pe destinatarul epistolei sale „Să nu-i fie teamă de nimic, deoarece tot ce știa până acum s-a datorat intrigilor persoanei cunoscute" (Trandafirescu 2465):

> καὶ μὴν σού μὲλει ἀπὸ ὸσα ὑπὸπτευεις δὲν εἶναι τίποτε ἦταν ὸλα πανουργίαι τοῦ γνωστοῦ καί ώς σου λέγω εὐγῶ ἀπὸ κάθε ὑποψίαν καὶ ἐσύ ἠσυχος ἀποβὲλων καθε μελαγχολίαν διὰ νᾶ μὴν βλὰβης τὴν ἀδεὶαν σου ὸτι διὰ τας ὑποθὲσεις μας καὶ ἐκείνων ὸποῦ μας θελὴν τό κακον ὸ θεός θὰ τὰ φὲρη δεξιά ('să nu-ți pese de câte bănuiești, nu e nimic, au fost doar urzelile știutului, și cum îți spun, ies din orice bănuială și tu fii detașat de vălurile oricărei îngrijorări, ca să nu-ți pui în pericol

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

libertatea de la suspiciunile asupra noastră, și aceluia care ne vrea răul Dumnezeu îi va da cele cuvenite', CC CP CXXIX/84).

Periclitarea domină discuțiile negustorilor când abordează afacerile cu moșii, recuperările de datorii, procesele pentru averi fabuloase, ciuma și efectul ei de împrăștiere a clientelei și de sabotare a tranzitului (Trandafirescu 2506, XXXIV/27).

„Criptarea" leagă tematica banului de laitmotivul călătoriei – prin evenimentele primejdioase și cheltuielile implicate, și aceasta aduce un potențial risc pentru resursele financiare ale negustorilor –, mai cu seamă dacă are ca destinație spațiul intim, familial, originar. În firul aceleiași scrisori, ermetizate tocmai din acest motiv, se împletesc conversații tainice despre drumurile în „patrie" pentru revederea familiei și despre molime, bani, mărfuri, procese, moșii, recuperări (*ibidem*: XXXVI/54). Corespondenții codifică vorbind despre socotelile generale ale firmelor, despre scrisorile sosite din „patrie", despre planificarea unei lungi călătorii pentru reîntâlnirea familiilor (*ibidem*: XXXV/58).

Cât despre „patrie", misterul continuă atunci când banul atinge și anumite particularități caracteriale psihoetnice: pomenind de divulgarea prin judecată a venitului anual al unei datornice, un emitent s-ar consola pentru neputința de a obține mărturia și zapisul de la „σκιλο" ('câinele') Pihtu fiindcă „nu are ce face, așa este acest neam țânțăresc" (*ibidem*: XXXV/136); în original: „[...] τα σερετιλικια του αναθεμα τουτο γενος του διαβολου το τζιντζαρικον" ('[...] șiretlicurile lui, blestemat acest al dracului neam țânțăresc', CC CP XXXV/136, v. *infra*, Fig. 4). Intrușii sunt priviți în toate ocaziile cu suspiciune și acest fapt opacizează epistolele: „Lui Filiti i-au spus că au făcut o mare greșeală când au avut încredere în acea persoană din neamul evreiesc [...]" (Trandafirescu 2507, XCIII/166).

Implicit, la consolidarea universului comun de cunoștințe și la temeinicia încrederii (*fides*/ *πίστης*) ce risipește bănuielile și angoasele negustorești servesc scrisorile de recomandare (Liata 2006: 312, Dascăl 2013: 105–106, 152, 162–163) și de autoprezentare, portretizările caracteriale[3], precum și descrierile secvențiale ale forului negustoresc și confesiunile autoperceptive ale imaginii de sine[4].

Precauțiile economice ale epocii pot și ele arunca încă un văl de mister asupra operațiunilor dubioase de creditare. Din înșiruirea întreprinzătorilor implicați în comerț nu lipseau finanțatorii oculți, a căror reputație era fie pătată, fie controversată, fie trebuia menajată în actele încheiate. În CC NANNI, dosarul II.A.4 are la fila 39 „Σημείοσης τοῦ χρέους ὀποῦ χρεοστᾶ ἡ Συντροφία μας εἰς 19 χρεοφηλέτας" ('Notificarea debitului pe care îl datorează Compania noastră către 19 debitori'), iar la poziția a douăsprezecea numele creditorului este înlocuit de

[3] Furnizate din inițiativă proprie (ca un gest prevenitor) sau la cerere. Spre exemplu, Chiriac Hagi Anghel din Viena îi solicită lui Constantin Hagi Pop „o informație" și „informații necesare" despre Theohari D. Stamboli din Sibiu, despre care spune „sincer și adevărat" că se îndoiește și că nu prea se bazează pe serviciile lui; destinatarului îi garantează anticipat confidențialitatea: „[...] καί ἀμεριμνοῦντες ὅτι θέλει μείνει μυστικώτατος ἀπό μέροὺς μου" ('[…] și liniștindu-vă că va rămâne foarte secret din partea mea', CNGS IV/162).

[4] Eftychia Liata se referă la o valoare argotică a formulelor/apelativelor de adresare, care ar urma o ierarhie semantizată ce poate fi decodificată în funcție de statusul social în interiorul grupului, pe axa *μικρέμποροι – μεγαλέμποροι*, ori pe axa relațiilor de rudenie/prietenie (Liata 2006: 308, cf. Dascăl 2013: 139–143 *sqq.*).

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

informația „Εἰς Φίλον Μυστηκόν” (‘către un prieten secret’, v. *infra*, Fig. 5). Despicarea întregului fond arhivistic, așa cum o prilejuiește doar inventarierea lui, are între avantaje și pe acela al rispirii misterelor semănate de actele disparate: un alt dosar este cel al reglării conturilor cu „preaiubitorul de Dumnezeu despot”, episcopul Timotheos Endoxiades, personaj cu autoritate politică și administrativă în comunitate, căruia înaltele atribuții ecleziastice și politice i-ar fi limitat libertățile de a scoate folos din cămătărie. Acesta în schimb, „cu un zapis anonimon” a generat întregul dosar, care etalează (*ibidem*, II.B.22: 1, 18–19, 20, 42, 65, v. *infra*, Fig. 6, 7, 8): contul de debit – credit al „Creditorului Anonim al «Casei Nanni»”, o scrisoare de notificare despre mărturia anonimă de creditare, o chitanță de exoflisire către creditor, anulată prin tăieturi, o scrisoare referitoare la solicitarea unui zaraf „care s-a înfățișat iarăși cerând restul din cei 8.000 de groși și restanțele din datoria știută” – scrisoare prevăzută cu formule de presiune pentru urgentarea achitării, la final de an:

> Așadar, potrivit discuției și făgăduielii voastre, se pare că încă nu ați făcut nimic. Este rugată deci domnia voastră să nu întârzie lichidarea acestei pricini pentru ca numitul (Matei Gheorghiu zaraful) să nu îl supere din nou pe preasfințitul, și să am cinstitul vostru răspuns (trad.n.).

Dela descoperă, în plus, o mărturie anulată prin rupere a firmei „Polihronie Consta Nanni și Frații”, completată pentru un credit luat „pentru nevoia comerțului nostru” de la un creditor al cărui nume este înlocuit cu un blanc. Încă un dosar, intitulat „Ἡ Δέλα μὲ τήν Καλογραίαν Ἐπιθημίαν διά μίαν ἀνώνυμον ὁμολογίαν μας” (‘Dela cu pretenția monahală pentru o mărturie anonimă de-a noastră’) (*ibidem*, II.B.29: 1, v. *infra*, Fig. 9), este corelat cu altul ce cuprinde o chitanță a aceleiași firme pentru un credit luat în același scop, tot cu blanc pentru numele creditorului și anulată prin rupere după exoflisire (*ibidem*, II.B.19: 12, v. *infra*, Fig. 10).

Deși primii teoreticieni ai contabilității prevăzuseră anularea prin distrugere a polițelor achitate (Pacioli 1523, *apud* Rusu 1981: 141), fondurile comerciale validează acest precept doar în situațiile creditorilor anonimi. Într-o altă delă, Hristodul Caraianopol este plătitorul a trei mărturii anonime, înștiințează Comisia Numită prin Înaltă Poruncă pentru Casa Răposaților „Frați Nanni” că, fiind de acord cu dispoziția ei verbală, a reușit să fie creditat cu mărturia lui anonimă, pe care comisia să o rupă după achitare („καί νὰ την σχὶσῃ”); în dosar sunt patru chitanțe rupte după onorarea plăților și mărturii anonime, toate cu blancuri în dreptul numelui creditorului, una dintre mărturii precizând suma de 100.000 de groși luată credit pentru subvenționarea debitului Casei Răposaților „Frați Nanni” către Casa răposatului Zisu Carapanu, cu mențiunile că el trebuia achitat „în nouă luni sau și mai degrabă” și că, pentru siguranța creditorului, a fost depus drept gaj moșia Pisculeț (CC NANNI, II.B.42, v. *infra*, Fig. 11, 12).

Litigiile pentru moșteniri și comunicarea termenelor, rezoluțiilor, citațiilor, a întregului flux de acte emise de instituțiile de judecată, cu sentințele lor contradictorii, provoacă și ele conspirații și destăinuiri intime. Un personaj poartă corespondență particulară de informare și convocare la judecarea proceselor moștenitorilor lui Astrino și încă a unuia foarte important, dar neprecizat:

> [...] în mare nedumerire mă aflu neștiind cauza absenței voastre, se pare că bunul sejur pe care îl aveți acolo v-a făcut să uitați de toate, în pricina moștenitorilor

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

> lui Astrino sper să se facă acord, este totuși mare nevoie să vă aflați și domnia voastră aici, nu întârziați deci deoarece este și cealaltă pricină foarte importantă în care sunteți tare de trebuință (*ibidem*, II.B.61: 5, trad.n.).

Există însă în CC NANNI o delă alcătuită dintr-un stoc substanțial de documente ce ilustrează și extind edificiul teoretic al conceptului „economiei secretelor", clădit pe traficul, schimbul, solicitarea, livrarea, contrafacerea, vânzarea-cumpărarea, colportarea, șantajul cu secrete ca marfă – operațiuni ce au drept cost ori scop informațiile, banii, averile (moșiile), succesul, faima, rezistența unei firme comerciale, sau pur și simplu bucuria, ca stare emoțională a reușitei în afaceri. Dela scoate la iveală, ca piesă rară, o scrisoare în creion ilizibil cu socoteli despre împărțirea unei moșteniri disputate (*ibidem*, II.B.62: 5) și o sumedenie de mesaje instant expediate loco (București) de către Nicolae Athanasie Guma, moștenitorul lui Astrino, răposatul său socru, aflat în lung și complicat litigiu cu „Frații Nanni" supraviețuitori acestuia (*ibidem*: 8-37). Surprinzător este că destinatarii biletelor lui asidue sunt tocmai Dimitrachi Caraianopol (fiul) și Hristodul Caraianopol (tatăl), rude[5] și grămătici ai Casei Comerciale „Frații Nanni", al doilea fiind însuși epitropul devotat Casei; prin urmare, ambii destinatari sunt membri ai părții adverse în procesele de dezbatere și revendicare a moștenirii la care expeditorul N.A. Guma se credea îndreptățit prin căsătoria cu Vasiliki Astrinou Consta Nanni. Lecturarea biletelor (nedatate, dar cu suficiente repere temporale din cursul unei zile) evidențiază o certă relație conspirativă între Guma și Caraianopoli, relație care ar fi fost suficientă să zădărnicească soarta fiecăreia dintre numeroasele prezentări în judecată și, la urma urmelor, a circuitului sentințelor. Guma îl anunță pe grămăticul Dimitrachi că „în această clipă a sosit monsiu barontchi", care i-a comunicat că dregătorii au dat dispoziții ca ei să nu mai fie deranjați, deci îl înștiințează ca să se bucure și el pentru această veste; pe fratele Hristodul nu l-a văzut, însă acesta „află mai repede și lor după aceea le comunică"; să-i transmită și verișoarei ca să se bucure și ea (*ibidem*: 8).

Urmează o mulțime de bilete rugătoare ale lui Guma către Hristodul, cu invitații repetate la întâlniri pentru discuții verbale, unele pe seară („sau chiar mai devreme, dacă are timp"), altele pentru a doua zi dimineață; îl poftește să citească și să alcătuiască împreună răspunsuri la scrisori sau să stabilească ce să vorbească cu alte persoane (pentru a tocmi diversiuni, puneri de acord, conspirații despre moșii, proces și învoială), să aducă și acte cu el, iar adesea îl mustră pentru că acesta nu reușise anterior să vină. O serie de invitații sunt precipitate de întrezărirea câștigurilor („ἔχω νά σάς ὀμηλίσω μίαν ὑπόθεσιν ὁποῦ [...] εὐγαίνουν καὶ ψαλτικά", *ibidem*: 14), în altele Guma se lamentează umil („știe că are treabă, dar să nu uite să vină"), discuțiile ar urmări uneori evitarea cheltuielilor sau solicitări ca Hristodul să se întâlnească și cu alții pentru a culege ori disemina informații. Punctul culminant stă în biletele convocatoare din postura de „bolnav la pat" (suferă de tuse și l-a apucat și reumatismul la picioare), când îl roagă „să facă un efort să vină la el pentru că nu știe nimic de trei zile"; să se străduiască să vină seara și când are timp „ca să discute despre știuta discuție pe care o cunoașteți" („νά ὁμιλήσωμεν διά τὴν γνωστήν ὁμιλίαν ὁποῦ ἰξεύρετε", *ibidem*: 19). Îi mărturisește în alt bilet că „de ieri

[5] Primul, căsătorit cu Angheliki, este ginerele lui Polihronie Consta Nanni/Petru, directorul Casei.

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

după-amiază m-am îmbolnăvit, nu sunt bine și astăzi mi-a dat doctorul un detoxifiant și nu pot să ies, domnia ta nu știu ce faci cu piciorul, precum și cu știuta problemă", „ce părere ai? vă rog, dacă puteți să ieșiți afară, să treceți pe la mine, am să vă spun", iar „dacă nu poate" el, „atunci chir Dimitrachi" Caraianopol. Pus la curent și din alte surse („în această clipă mi-a spus Costachi despre sosirea cu bine a lui Hristodul, pentru că acum s-a trezit din somn, fiindcă nu a dormit atâtea ore"), Guma se demască drept pion al unei mici rețele informative (un posibil membru era și purtătorul biletelor, Petru, cel ce „nu poate să piardă timpul" – pretext invocat de expeditor pentru a i se da curs invitațiilor la discuții verbale), de la care absoarbe și căreia îi difuzează noutăți („tocmai i-am spus multe, întrucât nu mi-a spus și fiindcă de ieri eu nu sunt bine, de ieri sunt slăbit pentru că m-a întors tusea și o durere de inimă cu diaree, nu pot să vin să îl vizitez"). De altfel, invitațiile „ca să îi spună ce i-a spus chir Alexis, nepotul lui, că i-a spus un prieten", „și lui Stamu i-a scris cum i-a spus", „dar să vină să discute", creează un lung lanț auditiv și impresia șușotelilor din om în om, de la o ureche la alta, mai exact de secretoșenie și conspirație. Faptul că „Stamu a venit acum și i-a spus ceva și implicit să vină și el să afle ce" și multe alte traiectorii comunicative similare schițate în documente dau efectul de propagare a șușotelilor în timp real, iar biletele au efectul tehnic *what's up*: Hristodul „să treacă pe aici o clipă" pentru ca Guma să îi spună ceea ce tocmai a aflat. Altă dată Guma strecoară un bilet cu informația că „paharnicul Zosima a venit la mine și nu pot să vă scriu, decât dacă veniți să ne întâlnim să discutăm", Hristodul „să treacă o clipă să discutăm, fie în seara asta, fie mâine", întrucât „nu v-a găsit slujitorul meu". Se întâmplă deci și ca Guma să își părăsească pentru un scurt moment oaspetele din casă și să se retragă ca să scrie pe ascuns un bilet de convocare urgentă la informare și sfătuire privind tactica procesului. Își așteaptă cu înfrigurare sursele, exprimându-și îngrijorarea (de pildă pentru întârzierea lui Ioan Stamu, după care a trimis slujitor de trei ori, însă acesta nu ajunsese acasă și se întreabă dacă l-a întâlnit Hristodul pe undeva), intermediază interesat vehicularea știrilor (îi scrie bilet lui Hristodul cum că „chir Dimitrachi vrea să îl vadă ca să discute cu el ceva"), sau nu pregetă să revină cu un bilet ocazionat de conștientizarea subită a unei omisiuni în precedentul („Domnule Hristodul, am uitat să vă adaug că [...]"), ori să admită că „dacă ce a aflat este adevărat, el nu suportă să mai facă teatru".

Dincolo de tabloul elocvent al freneticului circuit comunicativ secretos zugrăvit de această corespondență particulară, chestionarea situației ar viza mai degrabă motivul care ar fi dus la o atare cooperare subterană între părțile adverse ale unui mare litigiu ce a scindat familia Nanni vreme de câțiva ani (v. „Prefața" din Dascăl 2020): ar fi fost capabili grămăticii Caraianopol, redactori și epitropi ai Casei (și autori ai majorității documentelor din fond întocmite în interesul Casei Răposaților „Frați Nanni") să îl sprijine pe N.A. Guma pentru a compensa autoritatea Casei Nanni asupra instituțiilor de judecată? ar fi avut ei conștiința faptului că Guma era îndreptățit să revendice din moștenire mai mult decât primise? au acționat din devotament față de răposatul Astrino? au râvnit o parte din moștenire în schimbul susținerii secrete a reclamantului? sau au fost ei infiltrați în partea adversă și, judecând după labilitatea lui Guma, după lipsa lui de succes în afaceri și în proces, știindu-l foarte influențabil, credul și dependent de informațiile lor, cei doi grămătici îl manipulează și îl direcționează spre deznodământul dorit de Casă,

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

respectiv un acord convenabil? Cum în stabilirea cronologiei acestor bilete anii extremi ai delei (1841-1842) nu sunt relevanți pentru a analiza coincidența lor cu anii procesului, deoarece biletele nu sunt datate, se poate presupune și că ele au fost redactate ulterior stingerii conflictului, mai ales că unele elemente din texte fac trimitere și la alte procese specifice acestei dele și altora. Cum litigiul Guma – Nanni a durat din 1825 până la 31 mai 1839 (data mărturiei de exoflisire), dacă biletele nu întâmplător au fost cusute în această delă devine plauzibilă implicarea activă a lui Guma în chestiunile de familie ulterior reglării procesului propriu. Pe de altă parte, fondurile caselor comerciale „grecești" cu pricini iscate în interiorul familiei nu probează și o rupere emoțională semnificativă între rudele divergente.

II.2. Numele

Dacă operațiunile dubioase de creditare demonstrează deja circulația unor zapise, mărturii și conturi anonime – la vremea respectivă nomenclatura arhivologică românească le identifica pe acestea a fi „cu nume nedeschis", iar pe cele nesecretizate „cu nume deschis" (CC NANNI, II.B.24-25, II.B.42) –, multe documente din arhivele caselor comerciale aromânești ascund numele prin codificare. Codificarea antroponimiei, avantajată de flexibilitatea sistemului de denominație patronimică, târziu stabilizat în spațiul balcanic, desfășoară abundența patronimelor-porecle, a supranumelor de identificare toponimică, etnică și profesională (profilul negustoriei este încorporat în antropo-*oiconime*[6] care trimit la felul mărfurilor și la obiectul comerțului de tranzit), a hipocoristicelor generos utilizate grație fie potențialului lor afectogen, fie sedimentării lor în fluxul comunicațional.

În demersul elaborării inventarelor detaliate ale CC CP, „cifrul" arhivelor comerciale a fost conștientizat și semnalat în regeste de paleograful Natalia Trandafirescu[7]. Opera de descifrare și rezumare a documentelor i-a permis acesteia să se confrunte cu ceea ce a etichetat drept „scriere cripto" (v. „Prefețele" din Trandafirescu 3359: V–VI, *eadem* 2506: 13); remarcând „scrierea mai ascunsă"[8] din numeroase documente, paleograful deploră (*eadem* 3359: V) că a reușit să

[6] Termenul definește în chip desăvârșit noțiunea de *casă* comercială; acest tip de entitate economică nu coincide cu *firma* comercială (în documente: (ἡ) *ditta/δίττα/φίρμα*), și nici nu se suprapune perfect cu *asocierea*/*frăția*/*compania* (în documente: (ἡ) *συντροφιά/ἀδελφότητα/κομπανία*). Cu toate că negustorii își numesc instituția mai rar (ἡ) *οἰκία*, preferând să se refere la ea prin cuvintele de etimologie latină (τὸ) *Ὀσπὶτιον*/*Ὀσπήτιον*/*σπήτιον*/*σπίτι* și (ἡ) *κάσα*/*κάσσα*, pentru numele de case comerciale medievale și premoderne grecești consider mai adecvat termenul *oiconim* (în defavoarea *hrematonimului*, *ergonimului*, *firmonimului*, *emporonimului* ș.a.).

[7] În această lucrare, citatele preluate din inventarele întocmite de Natalia Trandafirescu au referințe compuse din numele paleografului, numărul inventarului și cota documentului, iar citatele desprinse prin cercetarea directă a documentelor originale au referințe cu mențiunea „în original", sigla denumirii fondului și cota documentului, uneori și nota „trad.n." (v. Dascăl 2019).

[8] Un emitent îi dă destinatarului informații referitoare la cursul unui proces de moștenire, „pentru care s-a apelat la persoane importante de la Consulatul rus [...]. Îl avertizează că îi scrie mai ascuns, căci s-ar putea ca să citească și altcineva scrisorile (și deci nu trebuie să înțeleagă oricine ce scriu ei; urmează un lung pasaj absolut de neînțeles, cu obișnuitele cuvinte criptate și pseudonime pentru personajele implicate: *Catafianu*, *Baiota*, *Kendru*, Tușa)" (Trandafirescu 2585, XCV/130, n.trad., s.n.) – așadar referentul epistolei implică aici o întreagă rețea de taină și *discretio* pentru dobândirea de bunuri patrimoniale.

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

„decripteze” doar puține, însă identifică și epistole ce motivează încifrările cu riscurile interceptării:

> Destinatarul să nu-i mai scrie în scrisorile către Bestu lucruri importante (deoarece acestea pot fi interceptate): ginerele Alexandrei a primit o scrisoare care fusese desigilată. Există multe bănuieli în legătură cu falimentul lui Baiota; după cum i-au spus Niaca și Catafianu, Marea Țară (Turcia) îl va aduce la faliment pe Baiota (limbaj cripto, pseudonime: în esență este vorba de mazilirea domnitorului de către turci); așa încât să-și ia toate măsurile de precauție [...]. De la Niaca a aflat că ginerele Alexandrei va primi chiar săptămâna aceasta slujba de ica (serdar), însă afacerea l-a costat foarte mult: banii au ajuns până la urmă la cuscrul Condulei; să nu discute cu nimeni acest lucru, nici măcar cu Bestu (limbaj cripto; pseudonime pentru persoane neidentificate) (*eadem* 2703, n.trad.).
>
> În original: „εἶπέ του παρτάλη ὅταν γράφει γράμματα μέσον μπαίστου ἔξω ἀπό την ὑπόθεσην του ἄλλα να μᾶς γράφη, διό τι ἕν γράμμα τοῦ γαμπροῦ τῆς ἀλεξάνδρας τοῦ ἦλθεν ξεβούλωτον προφάνοντάς του ὅ φίλος ὁποῦ τό ἔδωσε ὅτι κατα λάθος ἐξεβουλώθη” (‘spune-i lui Partalis: când scrie scrisori prin intermediul lui Bestu să ne scrie altceva în afara afacerii lui, pentru că o scrisoare de-a ginerelui Alexandrei i-a ajuns desigilată, pretextându-i prietenul care i-a dat-o că din greșeală se desigilase’, CC CP XLVII/18).

Delimitând în rezumatul documentului „pasajul cu expresii cripto”, Natalia Trandafirescu sesizează și alte „pseudonime; persoane neidentificate” în același text (*Chendru*, *Bilicari*).

Este, totuși, de notat că această viziune impune o doză de prudență, deoarece în accepțiunea Nataliei Trandafirescu „criptografia” semnifică absolut orice mijloc de ermetizare, de restrângere a adresabilității, de utilizare a unui fond de cunoștințe comun doar corespondenților (poate permisiv sincronic pentru un grup mai extins), de apel la registrul expresiv popular, familiarizat cu supranumirea subiectiv-ludică[9] a lucrurilor și persoanelor, cu exploatarea abuzivă a apelativelor, poreclelor și pseudonimelor descriptive, toponimice, etnonimice, ori chiar metaforice. În realitate, marea provocare pe care o înfruntă onest paleograful este aceea a identificării personajului real sub vălul unei numiri aparent imprecise doar din perspectiva intruzivă a distanțării temporale. Situația de decodificare devine, așadar, o problemă paleografică de identificare a purtătorilor poreclelor, nu neapărat una de cifrare/ criptare intenționată de către redactori: sesizând „limbajul/ scrierea/ exprimarea cripto/ cifrată”, Natalia Trandafirescu subliniază cel mai frecvent pseudonimele, însă le explică drept: „pseudonime pentru persoane și funcții neidentificate”, „pseudonime neelucidate”, „persoane și lucruri nelămurite”, „persoane cu nume fictive, neidentificate”, „pseudonime pentru persoane neidentificate”, „nu se știe pe cine desemnează”, „nume inventate, persoane neidentificate”, „nume fictive, persoane neidentificate”, „persoană neidentificată: nume fals”, „nume false, persoane neidentificate”, „indescifrabil, tot un pseudonim cu cheie”, „porecle pentru indivizi neidentificați”, „poreclă pentru o persoană neidentificată, nume fals”, „nume

[9] (Ἡ) *εὐθυμία* (‘buna dispoziție’)/it. *tranquillita*/*laudevole conditioni* este o virtute mercantilă (v. *infra*, nota 17) și seria virtuților/valorilor moral-afective (socioumane) o susține temeinic (Dascăl 2016).

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

false, persoane necunoscute", „exprimare neclară, criptică; nu se poate preciza despre cine este vorba". Pornind poate de la un singur personaj, „scrierea cripto" contaminează vaste suprafețe textuale, aspect pe care paleograful l-a resimțit în procesul de translație, notând: „cuvinte fabricate de emitent: persoana nu a fost identificată (cuvânt nedescifrat)", „cuvinte inventate de emitent, neidentificate", „cuvinte fabricate, inexistente în limba greacă", „cuvinte inventate de emitent, imposibil de înțeles", „sintagmă nedescifrată", „cuvinte intraductibile"[10].

La încadrarea criptografică operată de Natalia Trandafirescu asupra acestor mesaje din documente, bazându-se literal pe procedeul prezentat de „ascundere a scrierii", ori pe faptul că documentele în sine au fost supuse operațiunii de „des-cifrare" paleografică, se poate observa că textele încadrate astfel nu sunt supuse unei încifrări vizibile și nu necesită deținerea unui cifru anume pentru a fi înțelese – prin urmare ele nu sunt nicidecum mostre criptografice. Având în cazul lor de a face mai degrabă cu situații punctuale de securizare a comunicațiilor, mai exact de securizare a traficului de informații, documentele comerciale ori pasajele ermetice din ele se circumscriu în realitate steganografiei lingvistice, care, spre deosebire de criptografie (ce protejează cuprinsul mesajului), ascunde ori camuflează textul secret cu un altul inteligibil, fără a ridica suspiciuni și fără a atrage în mod deosebit atenția eventualului interceptor, negând, așadar, însăși existența unui mesaj abscons. Camuflarea identității persoanelor, a tipologiei valutelor și a altor informații ermetizate pentru intrușii corespondenței mercantile sunt doar reflexe de codificare în interiorul unei căi de comunicare secretă stabilite fie între corespondenți, fie într-un mediu restrâns.

Pentru a furniza mostre exemplificatoare de criptonime – mai corect de stegonime – ale CC CP, am clasificat „pseudonimele" identificate în inventare și marcate ca atare de paleograf cu lămuririle sale, intercalând completări și variante proprii, după cum urmează:

Antroponime (pseudonime, porecle, supranume toponimice): Aghiotufan (XXXI/45); Antița/Anania[11] (XXXII/25, 52; XXXIII/107; XXXIV/24, 41; XXXV/58; XL/9, 42, 71; LXV/181); Artinos (XXXIX/48; XLI/69; XLII/51; XLIV/73); Babalari (XXXIII/33; XXXIV/41); Baiota/Baiotis (XXXV/58, LXIV/56, 70; XCIII/175); Bestu (XXXV/58; XXXVI/20; XXXIX/10; XXXIX/48, 56; XLI/11, 50, 62; XLII/2, 15, 51; XLIV/73; LXVI/13; XCIII/175); Brasca (XLIV/15); Calos (XXXIV/12); Carațuli (posibil vizirul Ali-pașa XLII/38, 49); Ceatali (XXXII/25); Catafianu (Filiti, XXXV/136; XCI/112; XCIII/175); Chendru/Kendru (clucerul Dincă Brăiloi) (XXXVII/1; XLIV/15; XCIV/800); Ciconia (XXXIII/75); Cocionora (XXXIV/12, 46; XXXV/136; XLII/92); Coftera/Coftara (XXXIII/5, 33, 85; XXXIV/12; XXXV/39, 58); Cucicociu (XXXIV/28); Cufos (Dinu Surdu, XLIV/40); Curcula (episcopul de Roman/Vidin, XXXV/58, 72; XXXVII/1; XLIV/40, 53, 69, 73; LXIV/70; XCIII/157; XCIII/166; XCIV/95); Dalamani

[10] Cu precizarea că o mare parte dintre asemenea cuvinte au fost descifrate de Dumitru Limona în glosarele anexate *Cataloagelor* sale de documente sau publicate în „Revista Arhivelor", și de Natalia Trandafirescu în glosarele publicate episodic în numere din „Revista Arhivelor"; multe altele sunt încă descifrabile prin prisma soluțiilor inconsecvente ale redactorilor și a stângăciilor lor în redarea grafică a sunetelor străine de limba greacă, prin disconforturile scripturale în greacă ale bi-/multilingvilor pentru care greaca nu era limba maternă și, mai cu seamă, prin prisma bogăției lexicului aromânesc colocvial vechi, dificil de explorat și de epuizat în sursele disponibile.

[11] Lecțiuni suprapuse în descifrările Nataliei Trandafirescu.

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

(XXXV/58); Donta (XXXIII/83; XXXIV/80); Geană (clucer, CXXV/102; CXXVI/44; CXXVII/30; CXXIX/25); Glosas (XCIII/166, 175; XCIV/95); Grivos/Grivas (LXIV/70); Haiduli/-s (XXXI/104; XXXII/78, 120; XXXIII/5, 65; XXXIX/48); Iuda (medelnicerul Scarlat, XCIII/107); Lagos (medelnicerul Scarlat, XCIII/175; XCIV/95); Mahera (XXXII/186; XXXIII/5); Naca/Niaca (banul Grigore Brâncoveanu, XXXII/78, 141; XXXIII/33, 75; XXXV/136, 157; XXXVI/42; XL/53; XLII/2, 27; XLIV/103; XLV/74; XCI/112); Partalis (probabil Hagi Ianuș, XXXI/45; XXXIII/24, 36, 75, 83; XXXIV/24; XXXV/58; XL/28; LXXXII/122); Patumen (XXXIV/24, 27); Rusu (XLI/18); Sadoveanul (XXXIV/41); Sarelo (XLIV/40; XCI/112); Saroti (XL/9); Sestu/Bestu (XLV/35); Sorocovata (CXXIX/89); Sorotufila/Sorotivala (XXXV/58; XLII/17); Spanohogea/Spânu Hogea (XCIII/175; XCIV/80); Țaranica/Gearanica/Cearanica (XLII/27, XLIII/1, 10; LXXV/39); Veta (XXXIV/69).

Grade de rudenie: bătrânul Hristodul (Caraianopol, XXXV/39); fiul lui Anania/Antița (XXXV/58; LXV/181; LXVI/13; v. *supra*, nota 11); fiul Ianovasilenei (XXXII/25); ginerele Alexandrei (XLIII/98; XLIV/22; XLIV/40, 53); ginerele lui Iota (XLIII/91); cuscrul/socrul Cotulei/Condulei (XXXIX/17; XL/42; XLI/18; XLII/69; XLIV/22; XLIV/40, 53, 73; XLV/91; XLVI/5).

Toponime, horonime, etnonime: eparhia lui Caranicu (XXXII/78); Marea Țară (Turcia, XXXV/58); Mavra (Craiova, XXXII/186; XXXV/157; XXXVI/42; XL/28); marineii (francezii, XXXVIII/18); pații[12] (turcii, XXXV/157; XL/54); zuca/zucates (/ciuca/ciucates: rus/ruși, LXXV/24; XCI/112; XCIV/95).

Funcții/dregătorii: banicos ‹-ul de la Craiova› (XXXI/76; XXXIII/65, 83; LXXV/39); exarhul din Frangades (XXXI/76, 104, XXXII/141; XXXIII/83, 95, 104; XXXIV/28, 69, 80; XXXIX/30; XLI/11); cheremezi/keremezi/gheremezi (probabil domnitorul Țării Românești sau o autoritate turcească superioară, precum vizirul de la Ianina, XXXII/13, 130; XXXIII/5, 24, 36, 76, 83, 85, 104; XXXIV/12, 24, 83; XXXVI/54; XXXIX/58; XL/74; XLI/11; XLII/62; XLIV/15; XLV/35, 57; LXXXI/68; XCIII/166; CXXIX/12, 82, 84); ica/ika (serdar, XXXII/130; XXXIII/65; XXXIV/12, 24, 83; XXXV/39, 58, 136; XXXVIII/18; XL/74; XLI/38; XLII/15; XLIII/10, 91, 98; XLIV/22; XLIV/53; XLV/66; LXXV/39; LXXXI/68; LXXXII/122); geafagiul (CXXIX/25).

Hrematonime: ciutină/-e (moneda forte/galbenul probabil, XXXIII/83, 104, 106; XXXIV/5, 80; XXXVII/1; XCIII/107); „gâște grele” (în expresia „câștig de 70 de - și de 10 -”; tip de bani sau *discretio*, XXXIII/75, 104); (hines) patera (XXXI/104; XXXIV/12; LXV/181; XCI/112); iota hines (groși, XCIII/166; LXXV/39); lothre (XXXVII/1, XLIV/22, 69).

Pragmatonime, bunuri mobile și imobile: babanața (XXXIII/36); balazuria (probabil vite mari, XXXI/104; LXVI/26); bizuri (XXXIII/36); plainos (bălți luate în arendă, XXXIII/83).

„Cuvinte născocite”: corțofaides (XCIII/175); iota hines (XCIII/166; LXXV/39); pricița (XL/71); sahlamare (XLV/20).

[12] Într-o „Notă” din „Prefața” *Indicelui* CC CP, autoarea semnalează că „acest cuvânt apare în volumele ce cuprind documentele referitoare la *Revoluția de la 1821 în Țările Române* [...] sub forma *pagii*, fără nici o explicație lămuritoare” (Trandafirescu 3359: VI). Dovedindu-se a fi unul dintre cuvintele deosebit de intrigante pentru paleograf (cf. Trandafirescu 1980: s.v. (oi) *πάτζοι*), acest „pseudonim” nu poate să se justifice altfel decât ca element din compunerea etnonimului *πατζινάκια* (pecenegi).

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

II.3. Monedele, mărfurile, lefurile

Monedele, mărfurile, cantitățile și diversele forme de echivalare simultană a lor în mai multe sisteme, la fel și conversiile valutare ale aceleiași sume circulate în zone diferite intră în zona predilectă a argoului comercial, iar codificarea acestor realii se produce prin abreviere, prin criptare și prin apelul la figuri retorice (epitete apreciative, elipse, metonimii, metafore precum „patera", „gâște grele" ș.a.).

Abrevierea nu pune probleme de descifrare atunci când recurențele induc standardizarea prin convenție. Cum însă mostrele de abreviere sunt mereu particularizate de fiecare emitent, inconsecvent cu sine însuși pe parcursul mai multor documente[13], şi fiindcă ele constituie semne decupate dintr-un univers al cunoașterii bine închegat sincronic, notarea lor este neglijentă, trunchiată, intuitivă, iar dificultățile lecturii și ale interpretării semiotice bruiază înțelegerea și incriminează aceeași manevră de codificare, de această dată una pur paleografică.

Metatextul ambiguizant şi criptarea unor informaţii au consecinţe argotice în planul lexical-semantic și este verosimil ca o parte dintre cuvintele intraductibile[14] să fie creaţii de acest soi. În afară de acest mecanism, care poate la fel de bine să fie doar unul propriu multilingvilor, lansarea și menținerea unui cod semantic secret sau cu circuit restrâns au ca efect codificarea denominației monedelor („grele", „ușoare", „picături"/ *πικατούρες*, „negre de-a doua"/ *δεύτερα μάυρα*, „de mâna a treia" ș.a.m.d.) și codificarea descrierilor frazeologice ale tehnicilor de conversie/ topire a lor („ἀναλύω εἰς δύω φωτιαῖς": topesc în două focuri/ aprinderi/ tranșe, „νά γίνουν μία φωτιά": să se facă un foc/ să fie topite într-o tranșă, CNGS II/224). Documentele înregistrează numeroase formulări obscure (de genul: „mărfurile noi", „monedele ştiute"), iar ele compun pasaje derutante pentru paleograf, posibil și pentru orice alt receptor al vremii exclus din actul de comunicare.

Conotațiile derivate din codul semiotic al gestualității negustorești lărgesc simbolistica domeniului financiar-contabil, iar deținerea și capitalizarea banilor în numerar ori în rimese, veresii și conturi sunt semantizate metonimic, la fel ca multe alte activități de răspundere (între care și cântărirea: „εποιδη εγο το εζηγηασα πολα καλα με το χερη μου", 'deoarece eu l-am cântărit foarte bine cu mâna mea', *ibidem*: IV/517-518):

> […] τά ὀσὰ ἀσπρά μάς εὐρίσκεται εἰς χήραν σας ('[...] câți bani de-ai noștri se găsesc la mâna dumneavoastră', *ibidem*: II/14);
>
> να εἴχεν εἰς χεῖράς του πέρι 20φ 1500 ('să aibă la mâna lui cam 1500 florini icosari', *ibidem*: II/181);
>
> ὀλα τ'ἀβάντζα ἔχει εἰς χεῖράς του ('toate avansurile pe care le are la mâna lui', *ibidem*: II/182);

[13] Contrar îndemnului lui Pacioli: „Iar dacă tu poți folosi feluriți termeni și semne, totuși trebuie să te străduiești întotdeauna a le folosi pe cele obișnuite de alți negustori în respectiva regiune, ca să nu pară că tu ești deosebit de obișnuita normă negustorească" (Pacioli 1523, *apud* Rusu 1981: 117).

[14] Glosarele din cataloagele documentelor grecești alcătuite de Dumitru Limona dispun întotdeauna de o rubrică specială consacrată cuvintelor nedesluşite (cf. Dascăl 2013: 61-62; pentru rezolvarea cuvântului „μπακαλοῦμεν" *ibidem*: 113, nota 55, 183, 205, v. Ghica 2014: 59, nota a), unde *bacalum* < tc. *bakalim*: „să vedem").

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

ὅτι ἔχει φ. εἷς χεῖράς του ἀμέσως να τα σεκβεστράρετε (‘ce florini are la mâna lui imediat să îi sechestrați’, *ibidem*: II/183);

δια να περιλάβῃ ὅσα φ. ἒχει εἷς χεῖρας του [...] ὅτι ἒχει 20φ. ἒν εἷς χεῖρας του [...] ἐγώ ὅμος ἰξεύρων [...] ὅτι εἷς χεῖρας του εἶχεν φ.” (‘ca să primească ce florini are la mâna lui […] că are florini icosari la mâna lui […] eu însă știind […] că a avut florini la mâna lui’, *ibidem*: II/186);

καί ἄλλα γροσια ἔχει εἰς χεῖράς του [...] γρόσια ἐπάνω του [...] ὅπου να παραδώσῃ ὀλα τα μετριτά εἰς χεῖράς του ἔχι (‘și orice alți groși are la mâna lui […] groși asupra lui […] să predea tot numerararul pe care îl are la mâna lui’, *ibidem*: II/189);

[…] ὁποῦ να παραδώσῃ και τό παραμικρον πράγμα εἰς χεῖράς του ἔχει [...] (‘[…] ca să predea și cea mai măruntă marfă pe care o are la mâna lui […]’, *ibidem*: II/190)[15].

Încă un strat de semantizare a gestualității mercantile bazate pe mâna auxiliu îl separă expresia „δεν ἐλαβε την πρεπουσαν δεξίαν” (‘nu și-a primit dreapta cuvenită’, *ibidem*: II/157). Dând curs obișnuinței de a face uz de această metonimie în contextele negustorești, vorbitorul neexperimentat în subtilitățile limbii grecești calchiază colocația românească „a-și primi dreptul”, înlocuind lexemul „τό δίκαιον”/„δικαίωμα” (‘dreptul’, ‘îndreptățirea’) cu „δεξιά” (semem: ‘dreapta’, seme: ‘direcție’/‘orientare’ și ‘mână’) din cauza suprapunerii bilingve. De altfel, obsesia pentru simbolistica mâinii și pentru fixarea ei în instrumentarul comercial definitoriu este împărtășită de un negustor în modul cel mai explicit cu putință, anume prin desenarea propriei mâini în versiuni meditative și chiar alegorice (spre exemplu, mângâind un arici, v. *infra*, Fig. 13). Recurența stăruitoare a simbolisticii mâinii în tratatele de catastihografie și în limbajul documentar mercantil poate fi atribuită în bună parte și sincronizării cu moda științei secrete a chirofizionomiei, care, combinând „scientia della mano” (descifrarea secretelor viitorului și caracterului în forma și liniile mâinii) și „fisiognomia” (deducerea portretului psihologic din morfologia și expresiile faciale și din aspectul corporal), se bucurase de mare aderență în epoca secretomaniei, inclusiv din partea profesorilor de secrete ce practicau și negustoria (Jütte 2015: 143 *sqq.*).

În același sens al consolidării universului comun ori restrictiv de cunoștințe funcționează descrierile ample ale unor mărfuri ce nu sunt numite (în ansamblu, stocul pragmatonimelor este, totuși, covârșitor în arhivele comerciale grecești), ci doar etichetate cu calificativele: „din cele mai bune”, „nu ordinare”, „de prima mână”, „fine”, „de preț”, „frumoase” ș.a. Trimiterile eliptice de acest fel conduc frecvent la abandonarea denominației mărfurilor, a monedelor și persoanelor și la prevalența calificativelor de substituție: „γνωστά”/ „γνωστάρικα” (cunoscute/ știute), „συνηθυσμένα” (obișnuite/ normale).

Cu toate acestea, suspiciunea și frica trădării persistă (trădarea este o anti-virtute generatoare de pagubă în aceeași măsură ca „spionlâcul”), însă, cum negustorul trebuie să dovedească și „bună dispoziție”, ea poate fi tratată pur și

[15] Fiind vorba de acțiunea de recuperare a unei datorii bănești, executarea se produce asupra mărfii (aflate la „îndemână”), care capătă același *container* ca banii, adică mâna.

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

simplu cu ironie. Climatul de neîncredere și emoțiile ce iradiază din anti-ethosul tributar conceptului economic *πίστης*/*bona fides*[16] (e.g. suspiciunea, teama de trădare și sabotaj) sunt combătute uneori aluziv și ironic țintindu-se nuanțele conspirației, atitudini ce dau seamă de „bunele umori”[17] însușite și exersate de negustorii „greci” în situațiile care le pericliteză mărfurile și relațiile de afaceri:

> [...] πλὴν διά νά μήν τοῦ ἐπροφθàσετε καὶ τὴν μπολὲταν τῆς δογάνας δὲν ἠπμωροῦσε να φροντὶση τὴν διὰ ἐδὼ στάλσιν τους, ὅθεν ἀγαπητοί δὲν ἠξεὺρω διατὶ καὶ εἰς τοῦτο ἀκόμι μᾶς προξενεὶται ἂργηταις, τὶ μεγαλὴ δουλιὰ ἦτον νὰ τοῦ στείλετε εὐθῦς καὶ τὴν πρὰγμα εις τὸ νὰ φθàση αὐτῶ, ἴσως καὶ τοῦτο θὲλει ἠκολοὺθιση διὰ κανὲνα μυστήριον εἰς ἐμὲ ἄδηλον, ὅθεν παρακαλῶντας σας ὁποῦ νά φροντίσετε τὴν ὀγρήγορον στάλσιν τῆς μπολέτας [...] (‘[...] însă pentru că nu i-ați procurat și biletul vamei nu a putut să se îngrijească de trimiterea lor într-aici, încât, dragilor, nu știu de ce și cu asta încă ne mai provocați întârzieri, ce mare treabă era să îi trimiteți imediat și marfa ca să ajungă acolo, poate și asta se va întâmpla în vreun secret ascuns mie, așadar rugându-vă să vă ocupați de grabnica trimitere a biletului [...]’, CNGS II/442, s.n.);

> […] εἰχε μεγάλας βοηθείας παρ'ὑμῶν καί ἐν ἀμοιβή εἰς τό τέλος μᾶς ἔφερεν εἰς ἐχθρόν καί ὄχι ἄλλο […] (‘[…] a avut mari ajutoare de la noi și drept răsplată la sfârșit ne-a adus la dușman și nu alta […]’, *ibidem*: II/195, s.n.).

În ceea ce privește suportul arhivistic de stocare a informațiilor confidențiale despre lefuri, în afară de mărturiile, chitanțele, dovezile și alte evidențe pe foi volante al căror deținător ori purtător era numai persoana îndreptățită să le păstreze, registrele comerciale comasează trimiteri în structura lor textuală compozită. Datele sunt dificil de selectat, de urmărit și de analizat în iregularitatea lor discursivă, însă registrele secrete, profilate în bună parte pe consemnarea conturilor de salarii și de alte remunerații ale personalului, pe supravegherea sumelor cheltuite ca onorarii și alte feluri de retribuții în natură ori bănești (Melis 1950: 445), rămân sursa cea mai pertinentă.

[16] *Bona fides* coagulează în tradiția romano-italiană virtuțile mercantile de căpetenie (*summum bonum*): onorabilitatea, probitatea, credibilitatea și renumele negustorului. Aretologia mercantilă greacă, deși dispune de echivalentul (ἡ) *πίστης*, plasează în centru ca virtute (ἡ) *τιμή* (‘cinstea’, Dascăl 2016), poate și din cauza erodării antice a imaginii grecului de încredere („graeca fides nulla fides”).

[17] Cf. Cotrugli 1573: 78v.-79r., 80v.-81r., care prescrie virtuțile mercantile: *tranquillita* (negustorii trebuie să fie „tranquilli d’animo”, afișând prin stările lor bună dispoziție, bune umori, implicit dovedindu-se amicali, neinvidioși, nerăzbunători, nesuspicioși, nu avari, nu răutăcioși, ci „leti gaudenti [...] allegri, giocondi, et con animo tranquillo”) și *laudevole conditione* (cu abilități conversaționale, puse în valoare prin amabilitate și bunăvoință).

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

III. Confidențialitatea actului scriptural

III.1. Corespondența

În pofida principiilor stipulate în epistolografia vremii: claritate (*σαφήνεια*), concizie, transparență, „ὄχι μὲ τέχνην ῥητορικὴν” (‘fără artă retorică’, Liata 2006: 301, cf. Dascăl 2013: 172–173), actul scriptural comercial este *per se* gândit a fi unul secret, protejat. Confidențialitatea scrisorilor intră în zona de protecție strategică a afacerilor ca o componentă primordială a setului de măsuri obligatorii; drept urmare, negustorii se atenționează reciproc prin avertismente legate de regimul de acces și de circulația actelor:

> Κοιτάξεται καί τοῦτο διά τό θεόν μήπως καί τά πιάνη καννένας καί τά γράμματά μ^{ας} ἀπὸ τήν πόσταν καί μαθένει τά λόγιά μας καί τά μυστηριά μας ὅλα (‘Fiți atent și la asta, pentru Dumnezeu, poate ia careva și scrisorile noastre de la poștă și află vorbele și toate secretele noastre’, CNGS I/66)[18];

> […] καί σᾶς παρακαλῶμεν εἰς τά γράμματα ἐπάνω νά μᾶς δουλεύσετε ὁποῦ νά πηγαίνουν σύγουρα καί νά μήν χαθοῦν (‘[…] și vă rugăm pentru scrisorile de mai sus să ne slujiți ca să meargă la sigur și să nu se piardă’, *ibidem*: II/20);

> PS: εἰς ἔτι σᾶς παρακαλῶ ὁποῦ μόνος σας νὰ τό ἠξεύρετε [...] (‘PS: încă vă mai rog ca doar dumneavoastră să o știți [...]’, *ibidem*: II/346);

> Σᾶς παρακαλῶ νά μὲ φανερώσητε μὲ πρῶτον μυστικῶς ἄν ἠμπορῶ χορίς φόβον [...] (‘Vă rog să mă înștiințați cu primul în secret dacă pot fără frică […]’, *ibidem*: V/190);

> [...] καί ἀμεριμνοῦντες ὅτι θέλει μείνει μυστικώτατος ἀπό μέροὺς μου. (‘[…] și liniștindu-vă că va rămâne foarte secret din partea mea [...]’, *ibidem*: IV/162).

Remediul acestor frici și neliniști este un gest de încredere absolută (*bona fides*/ (ἡ) *πίστης*/ (ἡ) *πιστοσύνη* invocată în aparatul normativ italian și în logosul mercantil grecesc): destinatarul căruia emitentul îi transferă atribuții și responsabilități trebuie să devină un *alter ego* („ὡς ἄλλος ἐγώ”, *ibidem*: II/377, *passim*).

Eftychia Liata vede misterul și în absența elementelor de identificare a expeditorului din zona vizibilă a scrisorii comerciale, și le socotește rezervate doar pentru textul din interior:

> Spre deosebire de aceea a destinatarului, identitatea emitentului nu este făcută cunoscută în exterior (din câte cunosc), ci doar în interiorul scrisorii. Poate pentru că nu trebuie să fie comunicate datele emitentului, care constituie o componentă a secretizării termenilor comerțului, secretizare asigurată, de asemenea, și prin semnalarea la începutul scrisorii că ea este confidențială și prin avertizarea destinatarului: „citește-o cu atenție de două-trei ori”, sau chiar prin semnalarea că este scrisă într-o limbă străină tocmai pentru a nu fi citită de altcineva: „vei vedea o scrisoare în franceză și să o citești în secret” (Liata 2006: 310–311, nota 16, n.a., trad.n.).

Explicația mai plauzibilă pentru lipsa amănuntelor de identificare a emitentului în unele scrisori (lipsă insesizabilă în arhivele românești de redacție

[18] Avertisment transmis proestosului de grămăticul Ioan Adami după ce, precipitat și alertat, îl informase plin de năduf despre primejdiile ce pasc compania din cauza spionajului și a trădării.

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

greacă, căci numele emitentului și localitatea de emitere a scrisorilor apar cu o regularitate confortabilă și înăuntrul și în exteriorul scrisorii) poate fi mai degrabă expedierea corespondenței prin intermediari de încredere și prin predarea personală a acesteia. Cât despre codificarea prin optarea pentru limba străină, contextul sociocultural al comerțului balcanic alimenta cu generozitate multilingvismul și multiculturalitatea, iar contextul normativ făcea din învățarea limbilor străine și din lungile călătorii de inițiere în locuri îndepărtate obligații ale instrucției negustorilor și o garanție a succesului în afaceri (cf. *ibidem*: 312–313, nota 20). Prin urmare, comutarea într-un alt cod lingvistic nu confirmă confidențialitatea, ci doar ridică un filtru de lectură și este, în același timp, o cale de exersare a unei abilități distincte a comunității mercantile. Predarea corespondenței[19] trebuie să se facă mai mereu prin înmânare personală, mențiune foarte des repetată (v. semiotica mâinii în contextul conceptual *fides*, Dascăl 2013: 101–103, cf. Liata 2006: 310–311). Relativ la gesturile circumscrise faptelor „de încredere" în tranzacțiile comerciale, predarea prin înmânare și simbolistica mâinii (membru-auxiliu al numărării, al posesiei, al distribuirii, al validării unei relații și implicit al oricărui act de comerț, al controlului și al autentificării negustorești așadar) prelungesc valabilitatea semiotică a semnăturii *manu propria* și prefigurează procedurile moderne de secretizare a corespondenței prin trimitere recomandată. Scrisorile fac referiri presante la modalitatea confidențială de realizare a circuitului epistolar:

> […] αὐτοῦ θέλετε τόν ἐγχηρίσῃ τòσον τά προτερινὰ γράμματα μας, ὡσάν καί τά παρόντα εἰς ἄλλον ὅμως ξένον μήν τύχῃ καί ἠθέλειται τά δὼσῃ παρά εἰς τάς χεῖρας του […] ('[...] acestuia îi veți înmâna atât primele noastre scrisori, cât și prezentele, însă altui străin să nu cumva să se întâmple să i le dați, decât numai la mâna lui […]', CNGS II/20);
>
> […] θέλετε τό ἐγχειρίσῃ ἀφεύκτως εἰς τόν ἄνθρωπων αὐτόν ὁποῦ σοῦ ἐγχειρίζει τό παρόν μου, καί εἶναι καλά δοσμένον ('[...] îl veți înmâna imediat acestui om care vă înmânează prezenta mea, și este bine dat', *ibidem*: II/22);
>
> διά νά τό ἐνχειρίσωμεν εἰς τὰς Ἰδίας χείρας σας διλαδή είς χείρας τοῦ κυρìου [...] ὄχι εἰς ἀλουνου χέρια [...] καὶ ἂν ἠθελεν τὸ ἀνὶξι ἄλος τό πλῆκον νὰ μήν ἔχει τὴν

[19] Lipsa elementelor exacte din adresa de destinație a scrisorilor (în zona exterioară, vizibilă) a fost pusă pe seama faptului că la acea vreme (în secolele al XVII-lea – al XVIII-lea) corespondența nu ar fi fost livrată acasă, individual, ci adusă în porturi sau piețe, de unde negustorii, deplasându-se în locurile stabilite, ar fi solicitat-o și primit-o numai la cerere (Liata 2006: 310, nota 15). În eventualitatea că aceasta ar fi fost doar o practică izolată și impusă de anumite circumstanțe (anume în orașele-port: autoarea pare să se raporteze la o scrisoare a lui Dimu Castrișiu, care din Thessaloniki îi scria lui Gh. Cuman la Veneția să-i trimită frecvent cu vaporul scrisori și marfă, altfel i-ar fi scăzut prestigiul și interesul și l-ar fi judecat „lumea"), este, totuși, puțin probabil ca negustorii să fi pierdut timp prețios așteptându-și corespondența în locuri publice, fără măcar să aibă certitudinea că ea le-ar fi fost expediată (ritmul trepidant al unei zile din viața negustorului îl sugerează Pacioli 1523, *apud* Rusu 1981: 108: „negustorul mare nu va ține mereu locului nici băieții, nici persoanele din prăvălie, ci acum îi trimite într-un loc, acum în altul, și uneori el este plecat cu ei în afară, la târguri, la piețe etc., și acasă rămân numai femei ori alți băieți care de-abia știu scrie"). Numeroase documente atestă tocmai contrariul: scrisorile (dintre care nu puține dau și repere spațiale exacte: casa vreunor negustori, un „scriptorium", lazaretul, scara, ocna, conacul etc.) erau transmise mai cu seamă prin curieri/ chirigii/ căruțași, prin parteneri de afaceri și oameni de încredere, cu indicația strictă de a fi înmânate personal (metodă confirmată în mai toate scrisorile de răspuns); în regiunile românești poșta era și ea funcțională.

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

> ἄδια νὰ διαβάσι τὸ ἔσοθεν εἰμοί νὰ τὸ ἐνχειρίση εἰς τὰς εἰδίας χείρας [...] (‘ca să îl înmânăm în propriile dumneavoastră mâini, adică în mâinile domnului […], nu în mâinile altcuiva […], și dacă ar deschide altul plicul să nu aibă permisiunea de a citi conținutul, ci doar să îl înmâneze propriilor mâini […]’, *ibidem*: I/83).

Recomandarea lui Pacioli este ca pentru corespondența confidențială, care nu putea deconspira expeditorul (iar destinatarul se dezvăluia doar în interiorul scrisorii) și nici nu trebuia să-i poarte marca, plicul să aibă imprimată pecetea pescarului (Pacioli 1523, *apud* Rusu 1981: 156). Astrino Consta Petru procedează însă radical, neîncrezător, dezamăgit de oameni și mânat de imboldurile panicii sale generalizate[20]: „El distruge toate scrisorile primite de la destinatar, dacă Hagi Ianuș vrea să le păstreze pe ale emitentului, n-are decât” (Trandafirescu 2506, XXXV/58).

Cum comunicarea, cu mesajele și contextele ei, are în arhivele caselor comerciale vechi drept canal investigabil doar corespondența de afaceri și, în proporție redusă, unele acte contabile bilaterale, confidențialitatea actului scriptural propriu epistolografiei comerciale se manifestă în plus prin codificările elucidate *supra*, **II.1**.

Bibliografie

A. Surse și lucrări de referință

SANIC: Arhivele Naționale ale României, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale:
CC CP: fondul arhivistic „Casa Comercială «Hagi Ianuș CONSTA PETRU și Frații»” (1650–1833);
CC NANNI: fondul arhivistic „Casa Comercială «Frații Nanni»”.
BAR: Biblioteca Academiei Române:
CNGS: Serviciul Arhive Naţionale Istorice Centrale, fondul arhivistic „Compania Negustorilor Greci din Sibiu” (1453–1895), retrocedat Bibliotecii Academiei Române: „Colecția de documente istorice – Arhiva Casei Comerciale Constantin Hagi Pop”.
Boerescu 1859: Basil Boerescu, *Esplicarea condicei comerciale române*, București, Jurnalul Național.
Boerescu 1865: Vasile Boerescu, *Codicele române. Alessandru Ioan seu Colecțiune de legile Principatelor-Unite-Române*, București, Cesar Bolliac.
Brăiloiu 1858: K.N. Brăiloiu (ed.), *Kondica de kommerciu a Ţĕriĭ Rumăneștĭ*, București, Iosef Romanov et Comp.
Casanova 1558: Alvise Casanova, *Specchio lucidissimo: nel quale si vedeno essere diffinito tutti i modi, & ordini de scrittura, che si deue menare delli negotiamenti della mercantia, cambii, recambii, con li loro corrispondentie, disgarbugliando, & illuminando l'intelletto a negotianti: opera non piu veduta*, Veneția, s.ed.
Code 1808: *Code de commerce*, Paris, Clament frères.
Colinson 1638: Robert Colinson, *Idea rationaria, or The perfect accomptant, necessary for all merchants and trafficquers; containing the true forme of book-keeping, according to the Italian methode*, Edinburgh, David Lindsay.
Cotrugli [1458] 1573: Benedetto Cotrugli, *Della mercatura et del mercante perfetto libri quattro*, Veneția, Elefanta.

[20] În fața acutizării ciumei, care făcuse în ultimele luni ravagii, își limitase total ieșirile din casă, „nici la Curte nu se mai duce decât dacă este neapărat necesar” (*ibidem*).

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

Dascăl 2013: Loredana Dascăl, *Din arhiva Companiei Negustorilor Greci din Sibiu (1453-1895): texte epistolare greceşti*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”.
Dascăl 2020: Loredana Dascăl, inventarul arhivistic al CC NANNI (neînregistrat, în curs de finalizare).
Dascăl 3483: Loredana Dascăl, inventarul arhivistic al manuscrisului 703, SANIC, colecţia „Manuscrise” (copier de scrisori din CC CP).
Degrange [9]1816: Edmond Degrange, *La tenue des livres rendue facile, où nouvelle méthode d'enseignement à l'usage des personnes destinées au commerce*, Paris, L'Auteur.
De Luca 1734: Giovanni Battista de Luca, *Theatrum veritatis, et justitiae*, I–XV, Veneţia, Balleoniana.
De Savonne [[3]1567] [4]1608: Pierre de Savonne, *Instruction et manière de tenir livres de raison et de comptes par parties doubles*, Lyon, Jean de Tournes.
Iarcu 1844-1845: Dimitrie Iarcu, *Doppia scriptură sau Ţinerea catastişelor în partidă simplă şi în partidă îndoită*, I–II, Bucureşti, Eliade.
Iarcu 1863: Dimitrie Iarcu, *Manualu de Comptabilitatea Menageră seŭ ţinerea socoteliloru casei*, Bucureşti, Stephan Rassidescu.
Jones [1795] 1796: Edward Thomas Jones, *Jones's english system of book-keeping, by single or double entry in which it is impossible for an error of the most trifling amount to be passed unnoticed; calculated effectually to prevent the evils attendant on the methods so long established; and adopted to every species of trade*, Bristol, R. Edwards.
Lemarchand 1996: Yannick Lemarchand, Robert Henry Parker (eds), *Accounting in France / La Comptabilité en France. Historical Essays / Études Historiques*, New York – London, Garland Publishing Inc.
Limona 2016: Dumitru Limona, *Negustorii „greci” şi arhivele lor comerciale*, ediţie adnotată, studiu introductiv şi notă asupra ediţiei de Loredana Dascăl, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi.
Manzoni 1540: Domenico Manzoni, *Quaderno doppio col suo giornale novamente composto et diligentissimamente ordinato secondo il costume di Venetia*, Veneţia, Comin da Trino di Monferrato.
Marcovici 1840: S. Marcovici (ed.), *Condica de comerciu cu anexele ei*, Bucureşti, I. Eliad.
Marghieri [2]1886: Alberto Marghieri, *Il diritto commerciale italiano esposto sistematicamente*, Napoli, Riccardo Marghieri di Gius.
Nichifor 1837: Emanoil Ioan Nichifor, *Allgemeine Handlungs und Wechsel Ordnung sau Pravilă Comercială care cuprinde regulile-comerţii, ale catastifelor, şi ale vecselilor, şi socoteala interesurilor ş.a., acum întâiasdată tălmăcită după cea germanicească*, Braşov, Johann Gött.
Pacioli [1494] 1523: Luca Pacioli, *Summa de arithmetica, geometria, proportioni et proportionalita*, Veneţia, Paganino Paganini.
Petrovici 1850: Costache Petrovici (pitarul), *Manual de drept commercial, compus din cei mai nuoi autori, coprinzător de legiuirile austriace, francezo-italiene şi române, cu întrebări şi răspunsuri, spre folosul corpului neguţătoresc şi amatorilor de a învăţa această ştiinţă*, Bucureşti, Iosef Copainig.
Rösener [1681] 1694: Andreas Christoph Rösener, *Tractatus juridicus de libris mercatorum, Von denen Handels-Büchern*, Leipzig, Friedrich Lankisch.
Rusu 1981: Dumitru Rusu / Ştefan Cuciureanu (trads, eds), *Tratat de contabilitate în partidă dublă*, Iaşi, Junimea.
Savary [1675] 1697: Jacques Savary, *Le parfait négociant, ou Instruction générale pour ce qui regarde le commerce*, Lyon, Jaques Lyons.
Schweicker 1549: Wolfgang Schweicker, *Zwifach Buchalten, sampt seinen Giornal (des selben Beschlus) auch Rechnung zuthun*, Nürnberg, Petreius.

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

Trandafirescu 1980: Natalia Trandafirescu, *Glosar de cuvinte greceşti (III B)*, în „Revista Arhivelor", XLII (1980), nr. 1, p. 116–124.

Trandafirescu 2111–2115, 2303–2305, 2324, 2363–2365, 2372–2374, 2380–2381, 2390, 2464–2465, 2481, 2487, 2506–2507, 2585, 2703: Natalia Trandafirescu, inventarele arhivistice ale CC CP.

Trandafirescu 3359: Natalia Trandafirescu, *Casa Comercială „Hagi Ianuș Costa Petru și Frații": Indice*, inventarul nr. 3359 și manuscrisul CC CP CXLVI/1, București, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale – Biroul Arhive Medievale, Fonduri Personale și Colecții.

Ympyn 1543: Jehan Ympyn, *Nouvelle instruction et remonstration de la très excellente science du livre de compte, pour compter & mener comptez à la manière d'Italie*, Anvers, Copyns de Diest.

B. Literatură de specialitate

Aho 2005: James Aho, *Confession and Bookkeeping: The Religious, Moral, and Rhetorical Roots of Modern Accounting*, Albany, State University of New York.

Alberti 1971: Leon Battista Alberti, *Della Famiglia*. Guido A. Guarino (trad., ed.), Cranbury – New Jersey, Associated University Presses.

Asimakis 2014: Stathis Asimakis, *Ερμηνευτικές προσεγγίσεις στα τοπονύμια του Ελληνικού χώρου με κατάληξη -οβα, -οβο* ('Abordări interpretative ale toponimelor satului grecesc cu terminația *-ova*, *-ovo*'), Atena, ΑΛΦΑΒΗΤΟ ΑΒΕΕ.

Capidan 1932: Theodor Capidan, *Aromânii: dialectul aromân, studiu lingvistic*, București, Imprimeria Națională.

Dascăl 2015: Loredana Dascăl, *Arhivologia caselor comerciale medievale eurobalcanice: paradigma greacă (secolele al XVII-lea – al XIX-lea)*, în Adrian Ardeț (ed. coord.), „Acta Musei Caransebesiensis – TIBISCUM", s.n., nr. 5/2015: Arheologie – Istorie, p. 431–458.

Dascăl 2016: Loredana Dascăl, *The Mercantile Aretology of the "Greek" Merchants in the Rhetoric of Trade Archives*, în Antonio Sandu, Ana Frunză *et alii* (coords), *LUMEN: Rethinking Social Action. Core Values*, Iași – Bologna, Medimond Monduzzi International Proceedings, p. 391–400.

Dascăl 2019: Loredana Dascăl, *Reconstituirea fondurilor arhivistice ale vechilor case comerciale „greceşti"* (I–II), în „Philologica Jassyensia", XV (2019), nr. 1–2 (29–30), p. 55–80, 87–110.

Ghica 2014: Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, îngrijire de ed. Radu Gârmacea, București, Humanitas.

Hâciu 1936: Anastase N. Hâciu, *Aromânii: comerț, industrie, arte, expansiune, civilizație*, Focșani, Cartea Putnei.

Jütte 2015: Daniel Jütte: *The age of secrecy: Jews, Christians, and the economy of secrets, 1400-1800*, trad. de Jeremiah Riemer, New Haven – London, Yale University Press.

Liata 2006: Eftychia Liata, *Μὲ «μυστικὲς γραφὲς» καὶ «τίμιες» οἱ ἐντιμότατοι πραγματευτὲς ἀλληλογραφοῦν καὶ νεγκοτσιάρουν τὸν 18ο αἰώνα*, în „Μεσαιωνικὰ και Νέα Ἑλληνικὰ", 8, Atena, p. 301–316.

Lupaș 1926: Ioan Lupaș, *Măsuri legislative luate în dietele ardelene contra Grecilor*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională Cluj", III (1924–1925), p. 357–359.

Melis 1950: Federigo Melis, *Storia della ragioneria: contributo alla conoscenza e interpretazione delle fonti più significative della storia economica*, Bologna, Cesare Zuffi.

Moga 1938a: Ioan Moga, *La politique économique autrichienne et la rivalité des marchands grecs et saxons de Transylvanie*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională Cluj", VII (1936–1938), p. 86–165.

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)

Moga 1938b: Ioan Moga, *Negustori greci agenţi revoluţionari la noi şi în Apus*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională Cluj", VII (1936–1938), p. 640–656.
Popovici [1927] 1934: Duşan I. Popovici, *Despre aromâni – O Ţinţarima – Contribuţiuni cu privire la chestiunea formării negoţului nostru*, traducere de C. Constante, Bucureşti, Dorneanu.
Voina 1932: Dumitru Voina, *Faze din evoluția contabilității*, Cluj, Cioflec.
Vlaemminck 1956: Joseph-H. Vlaemminck, *Histoire et doctrines de la comptabilité*, Bruxelles, Treurenberg.

The Secretiveness within the Medieval Merchants' Praxis: the Greek Paradigm

In order to portray the "Greek" merchant by elucidating the confidential aspects of his affairs (basically related to money and merchandise), starting the investigation from the virtues and emotions previously resulted, while exploiting, as storage media for any such information, the Greek documentary sources (the accounting books and acts and the commercial correspondence within the remaining archival fonds), as well as data from medieval juridical literature (mostly drawn up in Latin), this paper analyzes the dimensions of the secretiveness that pervades the practical and scriptural usages specific to the old medieval mercantile humanity in the Euro-Balkan region (XVth – mid-XIXth century).

Generously illustrated with inedited fragments from documents (also including fifteen photoreproductions), the study aims at unifying the coordinates – communication, scriptural act, archivology – that clarify the extent to which the commercial archives testify to the secretive obsessions and compulsions of the merchants, especially the "Greek" ones, and of those who have inspired their customs.

The Greek documents within the fonds of Aromanian trading houses and companies attest encoding reflexes for messages, contexts and names belonging to the entrepreneurs involved in the Euro-Balkan trade. The analysis of such communication methods has been structured on an array of mercantile risks that impose precautionary measures: economic and political espionage, *Arcana Artis*, great businesses, money, travelling, characterizations and recommendations, loan, trials, the "economy of secrets". Cryptic writings, forged words and the use of pseudonyms and nicknames – beyond being major palaeographic hindrances – represent scriptural practices that conceal commercial realia (prohibited goods, forbidden currencies, hidden fees and profits, loans, favors, etc.).

The regulatory instruments of medieval bookkeeping disclose the theoretical vision of the epoch (the one that has generated the historiographic concept of the "economy of secrets") regarding the range of merchants' mystical consuetudes – starting from protecting the correspondence, keeping secret records, concealing the archives –, in the interest of debating mainly the excessive prudence displayed towards the juridical requesting of these private archives. A certain discretion reveals itself as one of the defining features of the bookkeepers; in the spirit of the professional secrecy, so sacredly guarded by the medieval guilds (*Arcana Artis*) and even more so by the merchants' branch, this discretion occults the methodology of the accounting books and, consequently, the very "art" of counting and justifying the flow of money.

In conclusion, after outlining these levels of mercantile secretiveness, by means of stepping, then, further into the family secretiveness (the trade house and firm correspond to the founding social entity), the research leads will be possible to be followed in order to disclose the personal categories of informations that prove to be sensitive inside the "Greek" merchants network and to create echoes in their social norms and emotions: blood ties, affinities or dissolutions, psychomental medical history.

BDD-A31838 © 2020 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:55:49 UTC)